

Socijalna dimenzija u djelima F. M. Dostojevskog i V. Novaka

Vučković, Andrea

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:144709>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-22**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile
Odjel za humanističke znanosti
Odsjek za kroatistiku

ANDREA VUČKOVIĆ

SOCIJALNA DIMNEZIJA U DJELIMA F. M. DOSTOJEVSKOG I V. NOVAKA

Završni rad

Pula, 14. rujna 2016.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Odjel za humanističke znanosti

Odsjek za kroatistiku

ANDREA VUČKOVIĆ

SOCIJALNA DIMNEZIJA U DJELIMA F. M. DOSTOJEVSKOG I V. NOVAKA

Završni rad

JMBAG: 0303034525 , redoviti student

Studijski smjer: Hrvatski jezik i književnost

Predmet: Svjetska književnost od romantizma do suvremenosti

Znanstveno područje: Područje humanističkih znanosti

Znanstveno polje: Filologija

Znanstvena grana: Kroatistika

Mentor: doc. dr. sc. Igor Grbić

Pula, 14. rujna 2016.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Andrea Vučković, kandidat za prvostupnika Hrvatskog jezika i književnosti ovime izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, 14. rujna 2016.

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Andrea Vučković, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom *Socijalna dimenzija u djelima F. M. Dostojevskog i V. Novaka* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjelovit tekst, trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 14. rujna 2016.

Potpis

SADRŽAJ

1. UVOD.....	6
2. REALIZAM U RUSKOJ I U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI.....	7
3. O PISCIMA.....	8
4. DRUŠTVENI UVJETI KOD DOSTOJEVSKOG I NOVAKA.....	10
5. GDJE NOVAK I DOSTOJEVSKI SMJEŠTAJU SVOJE LIKOVE?.....	11
6. ODNOS BOGATIH I SIROMAŠNIH.....	13
7. SOCIJALNI POLOŽAJ ŽENA.....	20
8. PROBLEM ALKOHOLA.....	23
9. OPIS PROSTORA U KOJEM ŽIVE LIKOVI.....	25
10. KAKO POVEZATI DOSTOJEVSKOG I NOVAKA.....	27
a) ODGOJ DJECE I ODNOS MUŠKARAC-ŽENA.....	28
b) SIROMAŠNI KOD NOVAKA I DOSTOJEVSKOG.....	29
c) BOGATSTVO KOD NOVAKA I DOSTOJEVSKOG.....	30
d) DRUŠTVENI POLOŽAJ KOD NOVAKA I DOSTOJEVSKOG.....	30
e) OBRAZOVANJE, SOCIJALNI STATUS U DRUŠTVU.....	31
11. ZAKLJUČAK.....	32
12. LITERATURA.....	33
13. SAŽETAK.....	34

1. UVOD

Realizam je vodeći pravac u književnosti, koji od svoje „službene“ pojave (nakon što je potisnuo romantizam) početkom 19. stoljeća u različitim inačicama traje i danas, modificiran i prilagođen današnjim društvenim problemima. Mnoga od najpoznatijih svjetskih djela izašla su iz pera realističkih književnika. Tema ovoga rada usporedba je socijalnih dimenzija u djelima Fjodora Mihajloviča Dostojevskog i našeg Vjenceslava Novaka. Iako se realizam u Hrvatskoj javlja pedeset godina iza pojave prvog realističkog romana u Europi (tek 1880. i traje do 1890.), u djelima Dostojevskog i Novaka obrađuju se slične teme i donose slični tipični likovi koje je uvelike formirala društvena sredina.

Realizam (i kao metoda pisanja i kao književno razdoblje) svjesno pokušava imitirati stvarnost – pisac nastoji ne pokazati svoj odnos prema odabranoj temi, on je tek puki promatrač i zapisivač činjenica, hladan prema nesrećama ljudi; likovi, priroda, događaji kao da su fotografirani pa nam se čini da sve pročitano jest stvarnost, odgovara svakidašnjem životu. U realističkim romanima sve je socijalno motivirano: likovi su izgledom, socijalno, psihološki i moralno motivirani, o njima od upoznavanja na početku romana prateći događanja sve više saznajemo i upoznajemo ih u mnogim privatnim i javnim situacijama. Prostor je detaljno prikazan, kroz ambijent proširujemo svoje spoznaje o vremenu i društvu, a objektivni ton (treće sveznajuće lice postaje autor) pisanja ostavlja dojam istinitosti. Svi se ovi elementi uočavaju u djelima i Dostojevskog (koji je ipak zakoračio svojim načinom pisanja i dalje – polako nas je uveo u modernizam zaranjajući u psihu svojih likova, u njihove najintimnije misli koje su ipak rezultat društvene nepravde) i u djelima Novaka.

Ovaj će se rad baviti portretiranjem socijalno determiniranih likova i prostorom u kojemu se ti likovi kreću jer prostor uvelike određuje lik, a lik preživljava u tom ograničenom prostoru i pokušava se održati na površini, svjesno ili nesvjesno. Govorit ćemo o životima socijalno ugroženih ljudi, ali i o životima onih koji usred socijalne bijede ipak žive kvalitetnije. Da bismo shvatili živote likova, njihove egzistencijalne probleme, dvojbe i razmišljanja potrebno je i upoznati se sa životima autora koji su, vođeni svojom potrebom za pisanjem, u svoja djela zasigurno unijeli i podosta svojih osobnih iskustava, nezadovoljstva, sporadične sreće i želje za promjenom.

Na samome početku upoznat ćemo se s karakteristikama koje su obilježile ruski i hrvatski realizam, zatim ćemo se upoznati s piscima čija ćemo djela analizirati, a nakon toga baviti ćemo se onom glavnom temom, tj. socijalnom dimenzijom u djelima.

2. REALIZAM U RUSKOJ I U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Književnost realizma nastoji svjesno i namjerno oponašati stvarnost pa ni u jednom trenutku čitatelj ne pomišlja da je fabula piščeva konstrukcija kojom želi poslati poruku čitateljima, jer pisci u svojoj stvarnosti pronalaze mnoštvo tema, njima interesantnih. Oko književnika bilježi ono što vidi, on je tek sredstvo koje nam omogućuje uvid u stvarnost oko njega i čitatelju preostaje tek da se pokuša ponašati kao pojedinac iz onoga vremena – da ne promatra iz svoga, drugačijeg svijeta, da ne presuđuje dok sudjeluje u događajima. Čitatelj treba pronaći one tipične odnose, ljudske vrijednosti, tipična ljudska ponašanja i tipičnu sredinu koja sve to stvara kako bi mogao razumjeti (ako to želi). Uostalom, knjige čitamo kako bismo nešto svoje u njima pronašli, kako bismo se osvjedočili da je ono što znamo uistinu tako, ali je moglo biti i drugačije da su okolnosti bile drugačije.

Da bi se prikazao tipičan čovjek iz određene tipične sredine, književnici u razdoblju realizma koriste opise interijera i eksterijera, detaljno uočavaju svaku sitnicu koja u konačnici jest bitna i ništa u realističnom djelu nije ukrasa radi. Zato su mnoga djela prepuna detalja, ali ima i onih koja mnoge detalje preskaču jer su u tome trenutku suvišni, nisu bitni za razumijevanje sudbine, situacije ili za problem koji se iznosi. Književnost realizma omogućuje određene spoznaje (baš kao filozofija i prirodne znanosti) uzimajući teme iz svakidašnjeg života, birajući likove iz svih društvenih slojeva, tzv. obične ljude kakvi se susreću na ulici ili u nekoj ustanovi, a koristi izraz bez pretjeranog ukrašavanja (pretjeranog korištenja stilskih izražajnih sredstava). Književnost realizma jest angažirana u nastojanju da se istaknu negativne pojave u društvu i utilitarna u nastojanju da se te pojave promijene na dobrobit poniženih i uvrijeđenih. Realizam zadire u obitelj, onu koju povezuju osjećaji ljubavi i onu koju povezuje osjećaj neprijateljstva i mržnje, ali koja se usprkos svemu drži zajedno dokle god može.

Prvi put u književnosti javljaju se i predstavnici najnižeg društvenog sloja. Realistički junaci kreću se skućenim tavanskim ili vlažnim podrumskim prostorima, to je njihovo svakodnevno okruženje, nalazimo ih u sirotištima, gostionicama, počesto u kazališnim ložama i salonima u

kojima se konverzira o banalnostima. Opisi interijera i eksterijera otkrivaju socijalnu pozadinu kojom su određeni postupci likova, njihovo ponašanje, svjetonazor i njihov psihološki profil. Svi oni teže društvenom usponu, žele biti ljudi u pravom smislu riječi, osjećati se dobro u komunikaciji s drugim ljudima, nastoje razviti svoje sposobnosti kako bi ih ljudi na ljestvici iznad njih uočili i priznali im vrijednost. Ako je čovjek sam, ne može znati je li pošten ili ne, ima li kakve kvalitete ili ne, jer se ne može ni s kim usporediti. Realistički junaci pate zbog društvene nejednakosti, ponekad žele promijeniti ne samo svoj status, nego i cijelo nepravedno društvo.

Čitatelje privlači ovo razdoblje zato što opisuje stvaran život određenog prostora i vremena pri čemu se prate određena razmišljanja, osobine, uvjerljivost lika koja podsjeća na stvarnog čovjeka koji je istovremeno poseban i različit od drugih. Čitanjem djela čitatelj se može poistovjetiti s likom ili naći neku sličnost iz svakodnevnog života.

I sami pisci pripadali su najčešće nižem građanskom sloju. Neke teme preuzete su i iz njihovog svakodnevnog života poput zatvorskog života u Sibiru kod Dostojevskog ili njegove ovisnosti o kocki. I sami pisci vide se u romanu, noveli ili pripovijetki koju daju drugima na čitanje.

3. O PISCIMA

Fjodor Mihajlovič Dostojevski rođen je u Moskvi 11. studenog 1821. godine, a umro u Sankt Peterburgu 9. veljače 1881. Iako mu je otac priželjkivao drugačiju sudbinu, Dostojevski je postao književnik – romanopisac, novelist i publicist. U svojim mnogobrojnim djelima združio je sve tri vrste ruskog realizma, ali su mu najkvalitetnija djela ona iz faze tzv. visokog realizma, baš kao i djela Lava Nikolajeviča Tolstoja, čiji nam realizam približava bijedu visokog društva njegova vremena.

Kao mladić s idealima pridružio se utopijsko-socijalističkom kružoku Petraševskog zbog čega je uhićen i osuđen na smrt jer su ga smatrali opasnim. Međutim, u posljednji je trenutak stigla „carska pomilovnica“ (Dostojevski je to ružno iskustvo opisuje na početku svoga *Idiota*) i smrt je zamijenjena prognanstvom u Sibir (sibirski iskustva prikazuje vrlo dojmljivo u *Zapisima iz Mrtvog doma* koji neki kritičari smatraju njegovim najboljim djelom). Iz Sibira se

vratio nakon deset godina s epilepsijom, od posljedica epileptičnog napada on je i umro 1881. Napisao je brojne pripovijetke i romane socijalne tematike. Najgorljiviji je zagovaratelj prava svih onih malih i nesretnih ljudi pred kojima nema budućnosti, svih onih poniženih životom i uvrijeđenih u svojoj ljudskosti. Poznati su njegovi *Bijedni ljudi* (roman u epistolarnom obliku), *Zapisi iz podzemlja*, *Dvojniki*, *Zapisi iz Mrtvog doma*, *Bjesovi*, *Zločin i kazna*, *Mladić*, *Kockar*, *Braća Karamazovi...*

Sva se njegova djela događaju u gradskoj sredini, velegradska sirotinja prolazi i odnosi sa sobom svoj jad, ambijent je tmuran i besperspektivan, a čitatelji nijemo prate nesreće koje dolaze i odlaze, završavaju životi i ništa se lijepo ne sluti. Teme njegovih romana i pripovijedaka gotovo su uvijek iste: zločin i krađe iz potrebe, prostitucija u kojoj ukaljani djevojka sačuva dušu prljajući tijelo, skandali, mržnja i zavist, lažljivost morala, potreba da se vjeruje i u Boga i u čudo. Psihološku dimenziju svojih likova Dostojevski usavršava iznoseći njihova razmišljanja, sumnje, planove, prateći svaku misao, vrebajući svaki i najmanju promjenu u ponašanju.

Vjenceslav Novak rođen je u Senju 11. rujna 1859. godine, a umro je u Zagrebu 20. rujna 1905. godine. Bio je novelist, publicist, glazbenik i kritičar. Nazivamo ga još i danas hrvatskim Balzacom. Vrlo je uspješno uređivao glazbene časopise *Gusle* i *Glazba*, a bavio se i teorijom i estetikom glazbe. U svojim je književnim djelima govori o društvenoj nepravdi koja se događa sirotinji, ističe nevolje koje prate seosku sirotinju, ali i poniženost gradske sirotinje koju ljudi s novcem i ne primjećuju. Uz socijalne teme bavi se i moralnim i psihološkim stanjima svojih junaka.

U više stvaralačkih faza ističe je svoje zanimanje za rodni Senj i njegovu okolicu donoseći tragične sudbine ljudi koji se nisu snašli u promjenama što su nastupile s krajem stoljeća (prodor kapitalizma), a prelaskom u Zagreb okreće se novim društvenim temama – preživljavanju sirotinje u gradskoj sredini, pojavi proletarijata koji postaje treći društveni stalež (iako ga on nije nazvao proletarijatom, nego običnom sirotinjom), poniženima i uvrijeđenima na hrvatski način. Govori se da je uza se uvijek nosio bilježnicu u koju je neprekidno zapisivao zanimljivosti koje su mu kasnije poslužile u pisanju.

Prvo svoje djelo (iz 1881. godine) naslovljuje *Maca*, a potom slijede pripovijetke i romani: *Iz velegradskog podzemlja*, *U glib*, *Pripovijest o Marcelu Remeniću*, *Nezasitnost i bijeda*, *Tito Dorčić*, *Pavao Šegota*, *Pod Nehajem*, *Dva svijeta*, *Posljednji Stipančići*, *Majstor Adam*, *Podgorske pripovijetke...* Bez obzira što se u nekim njegovim djelima pomalo osjeća

konzervativno razmišljanje o nemogućnosti prelaska iz jednog društvenog sloja u drugi (ribar mora ostati ribar, škole su za druge), V. Novak ostavio je u svojim djelima realan prikaz društvene stvarnosti svoga vremena, kao i tužne portrete nesretnih žena koje je ta stvarnost „samljela“.

4. DRUŠTVENI UVJETI KOD DOSTOJEVSKOG I NOVAKA

I Dostojevski i Novak u svojim djelima donose slične junake i slične društvene probleme, prilagođene svojem vremenu i prostoru. Loši društveni uvjeti na obojicu snažno utječu, njihovi osobni problemi s društvom i u društvu rezultiraju djelima o kojima će u ovome radu biti riječi. U Rusiji i u Hrvatskoj događa se ekonomsko propadanje, kapitalizam na velika vrata ulazi donoseći svoja pravila (koja nisu na strani malog i nesnalažljivog, moralom opterećenog čovjeka), seljaci napuštaju zemlju i sele u grad gdje postaju nadničari, vrlo često bez posla, odaju se alkoholu nastojeći njime potisnuti probleme i nezadovoljstvo. U velegradu Dostojevski susreće iste takve nesretne koji alkoholom rješavaju probleme živeći na račun žene, kćeri ili nekog drugog. Novakov Mika (*Iz velegradskog podzemlja*) prihvata svoju krivnju, ali nema snage ništa promijeniti, kao što ni Marmeladov svojim udaranjem u grudi i pokajničkim riječima nije ama baš ništa promijenio nego se i dalje opija trošeći Sonjin mučno zarađeni novac. Nije dovoljno vikati *Slab sam! Slab sam!* Potrebno je i djelovati, uložiti malo truda, a ne prepuštati se onome što loše djeluje na nas. To je vrlo teško kada ti društvo nema što ponuditi, kada se osjećaš bespomoćno pa tražiš zaborav od supstanci koje unište i tebe, i ljude koje voliš i koji vole tebe.

U ruskoj književnosti, kao i u našoj, ističu se društvene negativnosti, kao lihvarstvo, loša politička vlast, potkupljivost državnih službenika, sukobi u svjetonazorima, grabežno umorstvo, prostitucija kao način preživljavanja, raskalašenost koja kamuflira jad i bijedu, brakovi ne iz ljubavi nego iz koristi. U Hrvatskoj se književnosti (ne samo u Novaku) ističe razlika između sela i grada, odlazak nadarene seoske djece na školovanje u grad i njihova propast jer školovanje nije garancija posla i budućnosti, propadanje plemstva te odnos domaćeg stanovništva i stranaca u našim krajevima. Toga u ruskoj književnosti nema jer je Hrvatska bila podložnija stranim utjecajima (austrijskim, mađarskim, talijanskim, turskim)

koji su se snažno odrazili na život našeg čovjeka onoga vremena. I jedan i drugi književnik pristupaju opisu tih aktualnih pitanja, svatko od njih na svoj način.

Djela kojima ćemo se baviti u ovoj analizi jesu romani i pripovijetke. Za primjere socijalnih elementata kod Fjodora Mihajloviča Dostojevskog uzet ćemo romane *Zločin i kazna*, *Kockar*, *Bijedni ljudi* i *Poniženi i uvrijeđeni*, a kod Vjenceslava Novaka roman *Posljedni Stipančići* i pripovijetku *Iz velegradskog podzemlja*.

5. GDJE NOVAK I DOSTOJEVSKI SMJEŠTAJU SVOJE LIKOVE?

Fjodor Mihajlovič Dostojevski svoje likove smješta u tmurnu gradsku sredinu, među zgrade s oljuštenom bojom, s mračnim sobama i propuhom koji se uvlači u kosti, u vlažne podrumne s rešetkama kroz koju viri jedan od likova i promatra ljude s te distance, odvojen od njih i željeznom pregradom, njegove likove pronalazimo u zadimljenim krčmama u kojima se pjeva raskalašeno i prekomjerno pije, vidimo ih u polupraznim sobama u kojima je netko već umro, bijedan i zaboravljen dok pišu pisma ne bi li se osjetili živima. Svi nose različita imena, ali im je sudbina ista – njihov život nema budućnosti, ona je završila prije nego je i započela, a oni postaju tek pusta imena u knjigama.

Novakovi su likovi smješteni u mali grad, u Senj, i u zagrebačku periferiju gdje za njegove siromahe nema nikakve perspektive. Senj Novakova vremena polako stagnira ekonomski pa se njegovi stanovnici snalaze kako god znaju, a žalostan je primjer pogrešnih ambicija dan u liku Ante Stipančića koji priželjkuje plemstvo u vrijeme kada su plemstvu odbrojani dani i kada polako nestaju s društvene i političke scenu.

S obzirom na to da je Novak i sam bio više gladan nego sit, nije ni čudno što je stekao jedan od najsnažnijih socijalnih sluhova (uz Kranjčevića) u tadašnjoj hrvatskoj književnosti. Njegova stvarnost jesu osobe tihe i anonimne, ali s velikom društvenom mukom na leđima. Njegovi prosjaci nisu znali ni mogli biti junaci poput Šenoinih junaka jer su oni ljudi s dna, bez ikakve nade i ljudi koji su izgubili sebe i svoju ljudskost. U vrijeme početka modernog bankarstva i prvih industrijskih pothvata Vjenceslav Novak na hrvatskoj je društvenoj margini ugledao one koji su dolazili da u društvu postanu nositelji budućih događaja.

Zanimljiva je činjenica da su glavni likovi u obojice autora muškarci, ali nas ne začuđuje jer žena i u današnjoj književnosti nerijetko biva zapostavljena. Tek pojavom ženskog rukopisa krajem 20. stoljeća (barem u našoj književnosti) pažnja s muških likova prelazi na ženske.

Dostojevski piše o mladim ljudima, o onima koji su sposobni stvarati ideale i pokušati ih ostvariti (iako znamo da se ideali ne ostvaruju, ali se isplati boriti za njih bez obzira na ishod), koji se raduju novom danu očekujući promjenu i koji na kraju stradaju jer ta priželjkivana i obećana promjena ne dolazi. Student prava Rodion Romanovič Raskoljnikov u *Zločinu i kazni* dugo gaji prazne nade u svrhovitost svoga studija, a kada se iluzije o pravu i pravednosti raspršuju, još ima snage zanositi se mislima o podjeli ljudi na one koji su snažni, sposobni, spremni na svaki rizik kako bi zajednici osigurali dobrobit, i na one koji su pokorni, pomirljivi i strpljivo ispunjavaju svoju ulogu – da omoguće jednom snažnom čovjeku izdvajanje iz mase ne bi li postao novi Napoleon. Naravno da nitko ne želi sebi priznati koliko je slaba i nesnalažljiva osoba, svakome je stalo da drugi ljudi o nama stvore što kvalitetniju sliku i da nas cijene. Međutim, najveća je stvar sebi priznati svoju pogrešku, priznati da nismo posebni nego tek obični, najobičniji tipovi iz određene društvene sredine i da nas je ta sredina od samih početaka označila. Prostor (geografski i povijesni) određuje naš put, naše ponašanje i, u konačnici, našu smrt.

Rođeni u Rusiji 19. stoljeća možemo postati buntovnici s razlogom, ali s pogrešnim rješenjima, kao Raskoljnikov, i možemo završiti prihvaćajući kaznu za svoje ponašanje, onakvu kakvu nam odredi nepravedno društvo koje je izazvalo reakciju.

Rođeni u Hrvatskoj krajem 19. stoljeća možemo postati najamni radnici, ovisiti o tome hoćemo li danas pronaći posao i onda propiti novac zaboravljajući na nasušne potrebe obitelji koja ovisi o nama. Možemo se zgaditi samih sebe i iskaliti na onima koji su ovisni o nama i ne mogu se oduprijeti, a koje volimo (kao Evica u *Iz velegradskog podzemlja*). Ili možemo utrošiti sve svoje snage kako bismo pobjegli iz sredine koja nas ne zadovoljava i zaboraviti svoju prošlost, roditelje i obitelj te se odnaroditi kao Juraj Stipančić.

I u Dostojevskom i u Novaku ženski su likovi socijalno podređeni muškima, ekonomski su žene nesamostalne i nije im omogućeno nikakvo kvalitetnije isticanje. Žene u Dostojevskom jesu moralne pa i onda kada prodaju svoje tijelo budući da to čine iz potrebe da nahrane svoju obitelj ili da same opstanu jer drugo ne znaju raditi. One vjeruju u čudo jer im je potrebno da bi opstale u socijalnoj bijedi u kojoj su rođene (koliko je blagosti u Sonji da djeluje kao anđeo prema grubosti Raskoljnikovljeva čina). Ili su tako pokorne da uopće ne otvaraju usta jer

znaju da se njihovo mišljenje neće čuti u društvu u kome su muškarci glavni, pateri familijasi čija se riječ bespogovorno sluša, a naredbe izvršavaju čak i onda kada rade na štetu svoje obitelji. Tako je Valpurga samo mogla gledati i trpjeti dok je Lucija kopnula pored arogantnog oca i nezainteresiranog za nju brata.

6. ODNOS BOGATIH I SIROMAŠNIH

Bogatstvo nije garancija za sreću, ali život se u bogatstvu čini lakšim i ugodnijim. U djelima Dostojevskog i Novaka istaknuta je opreka između bogatih i siromašnih. Većina likova u djelima Dostojevskog i Novaka nema dovoljno sredstava za preživljavanje, što će reći da se češće prikazuju niži slojevi ljudi nego bogati (knez Miškin je bio iz bogate obitelji i naslijedio je bogatstvo, ali ga nije ni znao ni mogao uživati jer nije bio pripremljen na licemjerje društva u kome je novac određivao vrijednosti).

Primjer bogatih kod Dostojevskog jesu Petar Petrovič Lužin, Arkadij Ivanovič Svidrigajlov (*Zločin i kazna*), knez Valkosky i njegov sin Aljoša (*Poniženi i uvrijeđeni*), general i njegova svita (*Kockar*), dok se kod Vjenceslava Novaka javlja Ante Stipančić i njegova obitelj (*Posljednji Stipančići*). Likovi koji se pojavljuju pripadaju različitim društvenim slojevima pa tako imamo i plemiće, i patricije, i građane. No, sudbina likova povezana je s njihovim staležom. Kod Novaka u pripovjetki *Iz velegradskog podzemlja* bogati se uopće ne spominju, dok u *Posljednjim Stipančićima* samo dio romana, koji se prati retrospekcijom, govori o Stipančićevu bogatom životu.

Ante Stipančić žrtva je staleške pripadnosti te njezinih svjetonazora i predrasuda, koje on objeručke prihvaća i pretjerano revno ih nastoji učiniti dijelom svoga života. Štoviše, on ne pripada plemićkom sloju jer su mu roditelji bili krčmari, ali nastoji prisvojiti taj društveni položaj i čini sve ne bi li postao plemićem u trenutku kada se uloga plemstva u društvu gasila. Želja za pripadnošću toj određenoj klasi i način ponašanja karakterističan za nju obilježavaju osobine i djela Ante Stipančića. Uz Antu Stipančića govori se i o njegovoj ženi Valpurgi, sinu Jurju i kćeri Luciji. Isto tako, Ante se prikazuje kao superioran u odnosu prema Luciji i Valpurgi, on izdvaja sina omogućavajući i ispunjavajući mu razne želje i prohtjeve dok Luciju zanemaruje (Lucija se ne smije igrati s ostalom djecom, može ih samo promatrati kroz prozor jer to otac ne dozvoljava – time naglašava svoju odvojenost od ostalih, običnih

ljudi). Jedan od primjera raskošnog života, ali i uzdizanja sina Jurja jest i njegovo krštenje. Velik broj gostiju, velika gozba te bogato društvo, ali i ružan odnos prema siromašnima označuju sam događaj.

Ali živ ljudski zid ne htjede da popusti. On izvadi iz džepa šaku sitnog srebrnog novca i baci ga preko ljudskih glava na nedaleku tratinu - te krajnji, poletješe za novcem, popuste prvima, a onda stanu uzmicati i ovi grozeći se stisnutim pestima objesno gospodskom kočijašu. (*Posljednji Stipančići*, str. 40.)

U tome se trenutku Ante zasigurno osjeća superiorno u odnosu na sirotinju. I on i njegovi gosti imaju dovoljno novca! S druge strane, Lucijin je život potpuno zanemaren jer se ni Valpurga ne usuđuje suprotstaviti mužu, ne može ništa promijeniti. Status žene bio je daleko uniženiji nego što su to imali muškarci i zato se Antu slušalo bez suprotstavljanja.

Članovi obitelji svoju su volju uvijek trebali podrediti njegovoj jer otac je ujedno i vlasnik posjeda, materijalnih sredstava koji omogućuju egzistenciju, i njegovu i članova njegove obitelji. Međutim, njegova funkcija i uloga snažnije djeluju jer imaju podršku izvana, odnosno društvenih središta moći. (Dejan Đurić "Autoritet i obitelj u romanu *Posljednji Stipančići*", str. 26.)

"Mlada Valpurga nije pošla za Antu iz ljubavi, a nije joj on bio ni odvratan. Imovina njezinoga oca bila je već odavno propala, no u naručaj Antin dovelo ju je njezino nepoznavanje svijeta". (*Posljednji Stipančići*, str. 36.) Valpurga je tip *tihe mučenice* koja je podređena svome mužu. Kao roditelj i kao žena ona je prignječena osjećajem nepravde koju joj nanosi njezin suprug u odgoju djece. Ni sama nije svjesna što joj donosi život i olako je pristala na brak sa starijim čovjekom koji joj može biti otac. Je li to potreba za pažnjom koju nije dobivala od svoga oca, poštovanje prema njemu jer je on mnogo pametniji, iskusniji od nje ili samo želja za boljim životom, ili tek nepoznavanje onoga što je čeka? To se u romanu ne navodi, ali navodi se da je imetak Valpurginih roditelja, što nespretnom trgovinom, što neradom, pao na najniže grane. "Valpurga je tako projekcija onoga što se u viktorijanskom razdoblju engleske književnosti nazivalo kućnim anđelom – idealna slika pasivne supruge i majke, prema kojoj su želje žene gotovo potpuno usmjerene rađanju i odgoju djece te služenju muškarcu."¹ O pravom odgoju djece ovdje ipak nije riječ. Što u tome smislu može učiniti Valpurga?

---

¹ Đurić, Dejan (2011) "Autoritet i obitelj u romanu *Posljednji Stipančići* Vjenceslava Novaka", *Kroatologija 2*, str. 26, preuzeto: 7. rujna 2016.

S druge strane, u *Kockaru* General i njegova svita² (General, Mecenzov, Polina Aleksandrovna, Francuz, Englez, Mademoiselle Blanche, Mister Astley, Antonida Vasiljevna i drugi) prikazani su kao bogataši koji zbog svog raskošnog načina života, poput Stipančića, polagano ostaju bez sredstava za život. Postupno tonu u dugove i očekuju da će ih smrt bake Antonide spasiti od propasti. Njezinu smrt oni i priželjkuju, bez imalo srama. Život provode u hotelu u izmišljenom gradu Rullettenburgu te im vrijeme prolazi u odlascima na izlete ili trošenju novca u kockarnici. Nazivom Rulletenburg Dostojevski ističe jedan od glavnih problema ili jednu od glavnih tema u romanu, temu kockanja, posebno ističući igru rulet. Pisac ne pokazuje mnoge aspekte i događaje, već se usredotočuje na mjesta gdje se javljaju i likovi: elegantne hotele, kockarnice i parkove. Kroz opise ističe njihovu socijalnu moć, ali i ugled. "Naš se hotel smatra najboljim, najskupljim i najotmjenijim u toplicama". (*Kockar*, str. 78.) Isto tako svoj ugled pokušavaju pokazati i drugima kako bi stekli strahopoštovanje, ali i status bogataša u navedenom hotelu. Kako se ljudi pojavljuju s većom količinom novca, od njih se očekuje da će i više potrošiti te će tada posluga, ali i ostali radnici hotela, veću pažnju posvetiti takvim gostima, kako bi pokazani novac bio i potrošen. "Još prije ručka stigao je da mi, između ostalih naloga, dade dvije novčanice po tisuću franaka da ih razmijenim. Sad će nas smatrati milijunašima, bar tjedan dana". (*Kockar*, str. 6.)

Budući da svi likovi željno očekuju smrt bake, ona se usred romana neočekivano pojavljuje te tada dolazi do zapleta.

Na terasi iznad širokog hotelskog stubišta, uznesena uza stube u naslonjaču i opkoljena slugama, sluškinjama i brojnom poniznom hotelskom poslugom, u nazočnosti sama natkonobara, koji je izašao da dočeka uglednu gošću što je stigla uz takvu viku i halabuku, s vlastitom služinčadi i s tolikim škrinjama i kovčezima, sjedila je kao na prijestolju - baka! Jest, to je bila glavom ona, strašna i bogata, sedamdesetpetogodišnja Antonida Vasiljevna Tarasevičeva, veleposjednica i moskovska vlastelinka, la baboulinka, zbog koje su slali i primali brzojave, koja je umirala i nikako da umre, i koja se iznebuha pojavila sama, osobno, pojavila se kod nas kao grom iz vedra neba. (*Kockar*, str. 76.)

Ovim opisom prikazuje se moć bake Antonide. Zbog njezina bogatstva sva pažnja biva usredotočena na nju. No Aleksej nije baš siguran zašto joj posvećuju toliku pažnju i zašto su joj dodjeljuju toliko raskošan apartman. Što će jednoj sedamdesetpetogodišnjakinji koja boravi sama u apartmanu četiri bogato namještene sobe, kupaonica, prostorija za posluhu i sobaricu? Što će joj silna osobna posluga, zaseban vagon, sva sila nepotrebnih škrinja, kovčega i sanduka? Antonida Vasiljevna zna da cijela obitelj očekuje njezinu smrt kako bi

---

² Tako ih Aleksej Ivanovič (glavni lik romana) naziva na samom početku romana

zakonski nasljednici preuzeli njezino bogatstvo te vjerojatno i namjerno troši sav novac na dolazak kako nitko ne bi naslijedio njezine novce.

Nenajavljeno dolazi u posjet ne bi li ih sve uplašila i pokazala im kako se, bez obzira na poodmakle godine, još uvijek vrlo dobro drži.

Kada je ugledao baku, general se zapanjio, zinuo i umuknuo usred riječi. Iskolačio je oči, kao da je opčinjen pogledom zmaja. Baka je pak gledala njega također bez riječi, netremice - ali kakav je to bio pobjednički, izazovan i podrugljiv pogled! (*Kockar*, str. 80.)

No ubrzo baka se odlučuje posjetiti kockarnicu kako bi "osvojila" ponešto na ruletu. Budući da raste njezina kockarska strast, raste i poštovanje vlasnika kockarnice i drugih prema njoj pa je pozivaju da dođe i na druge lokacije. Njezine visoke napojnice potiču i veliko poštovanje osoblja hotela pa je nazivaju *Madame le generale princesse de Tarassevitcheva*. Ali bez obzira na sve ona je dobra, velikodušna bakica koja daruje siromahe zlatnicima i štiti pravedne. Dok ona kocka, oko nje se vrti gomila laskavaca, ulizica i podlaca koji je, umiljavajući joj se, potkradaju i varaju. Te scene u kockarnici izgledaju čak i pomalo demonski, a vanjski sjaj kockarnice samo otkriva bijedu ljudi obuzetih kockarskom strašću.

Njihova potpuna suprotnost jest siromašni učitelj Aleksej Ivanovič, ubogi učitelj koji drži poduke iz francuskog jezika za djecu bogatih roditelja. Cijeli roman napisan je iz njegove perspektive, on prati događaje u njihovim životima i njihovo propadanje. Za razliku od ostalih likova, on posjeduje dvije strasti, ljubav prema Polini i ljubav prema kocki. Kocka mu donosi ponešto novca, kojeg ionako nema, a kockarska strast raste kao i njegova želja da dobitkom izvuče Polinu iz dugova. I obje te strasti u njemu su toliko snažne da graniče s oblikom bezumlja, ali on za razliku od ostalih ne žudi za milijunima, već ga opija osjećaj rizika i izazivanja sudbine. To stanje ostaje neponovljeno i jedinstveno u cjelokupnom piščevu stvaralaštvu, a u ovome je romanu najkvalitetnije i najiskrenije opisano.

Isto tako navodi se i „socijalna“ podjela hotela. Na prvome katu nalazi se baka, tj. najbogatiji sloj ljudi, na drugome katu general i ostali, dok su na trećemu oni najsiromašniji, tj. učitelj Aleksej Ivanovič, što donekle podsjeća na Balzacova *Oca Goriota*, starac se uspinjao pansionom kako je nestajao njegov novac, iz kvalitetnih soba ugodnih za život selio se u sve siromašniji prostor na višim katovima pansiona koji je skučen i nenamješten.

Opreku između bogatih i siromašnih vidimo i u *Zločinu i kazni* gdje dvorski savjetnik Petar Petrovič Lužin prosi Dunju, sestru Rodiona Romanoviča Raskoljnikova. O samom tom činu saznajemo od Raskoljnikovljeve majke koja ga opisuje u pismu: "Ima doduše četrdeset pet

godina, ali je poprilično ugodne vanjštine i još se uvijek može svidjeti ženama, pa i inače je neobično ozbiljan i pristojan, samo što je malko mrgodan i nekako uznosit". (*Zločin i kazna*, str. 37.) Dunja je bila spremna svoj život upropastiti kako bi Raskoljnikov bio sretan i kako bi mu bila osigurana bolja budućnost. Lužin ima novac i položaj pa bi ih time izvukao iz financijskih problema. Naravno, Lužin nije htio ženu koju će voljeti i koja će njega voljeti, već ženu koja bi mu bila sluškinja i koja bi mu bila zahvalna na "blagodatima" što bi ih joj on svojim novcem omogućio. On traži ženu kao što je Ante Stipančić našao Valpurgu. Ona bi mu rađala djecu i brinula se o njima u određenoj mjeri te bi bila podređena mužu, muškarcu.

Budući da je Raskoljnikov odlučio da neće dopustiti brak između svoje sestre i Lužina, on tada preuzima ulogu tipičnog velikog brata. Misli da Lužin nije dovoljno dobar za njegovu sestru, da je nepoštena osoba i svjestan je da ona za Lužina ne bi pošla iz ljubavi, već kako bi njemu pomogla i želi da se Dunja uda iz ljubavi. Bez obzira što je Raskoljnikov egocentričan, njegova reakcija odražava ono što bi svaki brat učinio, tj. ne želi da se njegova sestra uda za nedostojnu osobu, bez obzira koliko bogata bila.

S druge je strane Svidrigajlov. On svoje bogatstvo nije stekao sam već ga je dobio brakom koji nije nastao iz ljubavi već iz potrebe za novcem. On je jedan od najzagonetnijih likova u romanu. Dostojevski o Svidrigajlovu piše iskreno, ne uljepšava njegove osobine, on je negativac, opsjednut strašću prema Sonji, ubija svoju ženu, često je podmukao, ali su i sami čitatelji svjedoci da je on sposoban činiti i dobra djela (zbrinjava obitelj Marmeladovih nakon smrti majke, pokušava na svoj način pomoći Raskoljnikovu).

Na samome početku romana čitatelji ga osuđuju jer je pokušao silovati Dunju, ali zapravo se kroz daljnje čitanje on počinje sve više sviđati čitateljima te ga prihvaćaju kao pozitivan lik. Svi njegovi zločini ostaju iza njega, zaboravljaju se jer on pomaže djeci Katarine Ivanovne i Dunji kao svojoj neprežaljenoj ljubavi. Iako je nasilan i lukav pojedinac, on je svjestan da ne može realizirati stvarnost u skladu sa svojim najdubljim željama, tj. ne može imati Dunju kao svoju odabranicu. Kako mu je ta spoznaja bila bolna, kao i saznanje da nikada neće imati ljubav nekoga tko je iskren, inteligentan, ljubazan i lijep poput Dunje, počinu samoubojstvo. On je jedan od rijetkih likova u romanu koji umiru s dostojanstvom.

Međutim, u romanu češće pratimo siromašne obitelji koje jedva preživljavaju. Siromašni likovi poput Sonje, Katarine Ivanovne i njene djece, Raskolnikovljeve majke i sestre, Razumihina i drugih dokaz su da je više siromašnih ljudi na ulicama Petrograda. U *Zločinu i kazni* oni su čak i odijeljeni po ulicama. Raskoljnikov detaljno uočava, s bolom, izgled tih

ulica koje imaju nepodnošljiv zadah krčama, a nikoga nije ni iznenađivalo kako su ljudi bili obučeni.

Sijenska tržnica u blizini, mnoštvo stanovitih lokala i uglavnom radničko i obrtničko stanovništvo nabijeno u te središnje peterburške ulice i uličice, sve je to unosilo gdjekad u opću panoramu takvo šarenilo tipova da bi bilo i neobično da se čovjek čudi kada susretne koju od tih spodoba. (*Zločin i kazna*, str. 9.)

U romanu *Bijedni ljudi* govori se o dvjema socijalno ugroženim osobama i njihovom preživljavanju. O njihovom životu i bijedi saznajemo kroz pisma, ali i o novcu koje si međusobno šalju. Varvara Aleksejeva i Makar Devuškin jesu rođaci iz drugog koljena i žive u jadnim apartmanima jedno nasuprot drugome u istoj ulici. Makar pristaje na siromašan smještaj samo kako bi bio u blizini Varvare i kako bi joj omogućio materijalne radosti.

Što vi to pišete meni, Varvaro Aleksejevna, o udobnosti, o miru i o različnim raznolikostima? Dušo moja, nisam gadljiv i nisam izbirljiv, nikad nisam bolje stanovao: čemu bih, dakle, bio izbirač u starim godinama? Sit sam, odjeven sam, obuven sam: pa i za čim bismo težili? Nisam grofovskog roda! (*Bijedni ljudi*, str. 13.)

Između njih javlja se ljubav koju skrivaju od drugih te komuniciraju preko pisama, rijetke su i povremene posjete, ali o njima nikada ne izvještavaju detaljnije. Kroz pisma saznajemo o njihovoj prošlosti te o teškom životu Varvare. Zbog teškoga života i želje za boljim, na samom kraju romana, iznenada, Varvara Aleksejeva udaje se za gospodina Bikova, bogatog čovjeka koji nenadano odlučuje stupiti u brak s njom. Varvara je oduvijek željela bolji život, posjećivati koncerte, predstave, lijepo se odijevati, dok Makar nije žalio što živi u siromaštvu, on žali jedino jer ne može omogućiti i ispuniti sve želje Varvari. Njegova sreća sastoji se u tome da ona bude sretna.

Ta koja je najveća građanska vrlina? Onomad su Jevstafij Ivanovič, u privatnom razgovoru, izjavili da je najvažnija građanska vrlina znati zarađivati novac. Govorili su od šale, nauka je pak ta da ne treba nikomu biti na teret, a ja nisam nikomu teret. Imam svoj zalogaj kruha, istina, prost zalogaj kruha, pokadšto i tvrd, ali ga ima, radom sam ga zaradio, zakonito i bez prijekora trošim- Pa što ću! Ta znam i sam da ne činim mnogo ovim što prepisujem, ali se ponosim time: ja radim, ja proljevam znoj. Zar je grijeh prepisivati? (*Bijedni ljudi*, str. 45.)

Varvarin život možemo povezati s malenom Nelly iz *Poniženih i uvrijeđenih*. U mladoj dobi obje ostaju bez roditelja i prepuštene na brigu drugim ljudima. Na neki način ovise o tuđoj volji i spremnosti da im tuđinci pomažu.

Sličnu situaciju vidimo i u prethodno navedenom primjeru u *Zločinu i kazni*, gdje bogati Lužin želi oženiti Dunju, ali ona ne polazi za njega kao što Varvara polazi za Bikova. Situaciju u kojoj se žena radije odlučuje za imućnijeg muškarca imamo i u *Kockaru*. Bez obzira na ljubav koju osjeća prema Alekseju, Polina odabire Astleyja. Osjećaje prema Alekseju ona nikada nije priznala, ali bilo je vidljivo da je naklonost prema njemu bila iskrena. Želja za boljim životom vjerojatno je veća nego ljubav koju osjećamo prema drugoj osobi pa je tako postupila i ona.

Nakon očeve smrti Varvara ostaje bez svoga doma te se s majkom seli u Petrograd Ani Fjodorovnoj.

U kući je bilo svega pet urednih soba. U tri je stanovala Ana Fjodorovna i moja bratučeda Saša, koja se kod nje odgajala, dijete siročće, bez oca i majke. Kasnije smo u jednoj sobi stanovali mi, i, napokon, u posljednoj sobi, do nas, siromašni student Pokrovski, podstanar Ane Fjodorovne. Ana je Fjodorovna živjela vrlo dobro, raskošnije nego se to moglo zamišljati, ali imutak joj je bio zagonetan, baš kao i njeni poslovi. (*Bijedni ljudi*, str. 25.)

U tom pismu govori kako bez obzira na Anino bogatstvo svi oni ondje loše žive. Majka i Varvara proživljavaju teror Ane Fjodorovne i nikome uopće nije jasno zašto ih je Ana pozvala da žive kod nje. Nakon smrti majke i Pokrovskog Varvara je prepuštena samoj sebi.

S druge strane Nelly (*Poniženi i uvrijeđeni*) ostaje siročće u ranoj dječjoj dobi. Prepuštena sama sebi na brigu radi kod ohole starice kako bi otplatila majčin ukop. Od lošega života i propasti spašava je Vanja, mladić koji je i sam ostao siročće te ga je Ihmanjev prihvatio kao vlastitog sina. Bez obzira na siromaštvo Vanja smješta Nelly u svoju malenu sobicu.

Kao zasebna, gotovo strana nit koja se uvodi u fabulu, jest priča kojom započinje susret pripovjedača sa starim gospodinom Smithom (Nellynim djedom) i njegovim jednako starim psom Azorkom. Pripovjedač Vanja prati ponašanje izgladnjelih likova koji dolaze u kafić samo kako bi se ugrijali. "Jadni Azorka! Bio je mrtav. Skapao je nečujno, do nogu svoga gospodara, možda od starosti, a možda i od gladi". (*Poniženi i uvrijeđeni*, str. 135.) Vjerojatno od tuge za svojim psom, ali i od izgladnjelosti ubrzo umire i starac.

Jad i bijeda gospodina Smitha uspoređena je s ostalim likovima koji su bili posjetioci kafića. Gosti su ponajviše bili Nijemci i to su sve sami vlasnici različitih radionica: pekari, bravari, bojari, klobučari, sedlari itd. Ondje zalaze kako bi čitali novine, pušili lule i ispijali razna pića. Svi su bili dobrodošli bez obzira na svoj socijalni status. Stari gospodin Smith nikada ništa nije pio niti jeo, dolazio bi samo kako bi se ugrijao za vrijeme hladne zime.

Socijalna dimenzija i opreka između bogatih i siromašnih vidi se u sprečavanju ljubavi između Aljoše, sina kneza Valkoskog, i Nataše, Vanjine sestre. Knez Valkoski na prevaru je došao do novca. U njega se davnih godina zaljubljuje Nellyina majka, tada ona bježi od svoga oca, pokojnog Smitha, u Švicarsku. Ubrzo se pokajnički vraća, bez novaca i trudna, dok se knez Valkoski vraća bogat.

Knez Valkoski htio je svoga sina Aljošu bogato oženiti te se ne slaže s brakom između Aljoše i Nataše, on mu predlaže Katju za ženu, bogatu princezu koja je ujedno i lijepa i mudra. I dok Aljoša misli kako je ljubav između njega i Nataše čvrsta, učestalim posjetima Katji on ipak shvaća da je izgubljen i zaljubljen u nju.

7. SOCIJALNI POLOŽAJ ŽENA

Kao što smo prije naveli, žene u navedenim djelima nikada nisu glavni likovi te su podređene muškarcima. One nisu obrazovane pa im je uglavnom predodređeno da obavljaju kućanske poslove i brinu o djeci. Vjenceslav Novak govori o šesnaestogodišnjoj djevojčici Valpurgi koja pristaje na brak s četrdesetogodišnjim Antom Stipančićem. I sam pisac navodi da se ona za njega nije udala iz ljubavi, ali da joj on nije ni odvratan. Ona je pravi primjer žene bez puno prava u klasičnoj patrijarhalnoj obitelji koja nije imala nikakvu drugu ulogu osim toga da čini sve što je od nje tražio njezin suprug. Upravo joj on oduzima većinu životnih radosti te joj uskraćuje ljubav i nježnost, udaljuje je od sina Jurja, koji se prema majci odnosio s visine slijedeći očev primjer.

Isti takav status ima i Lucija, Valpurgina i Antina kći, koja dane provodi u kući svađajući se s ocem, gledajući drugu djecu kroz prozor bez mogućnosti da proživi normalno djetinjstvo. Na obrazovanje nema pravo, ono je rezervirano za Jurja. Zapravo, ona je tek jedna od žrtvi očeva izokrenutog pogleda na žene. Lucija ima samo jednu želju, traži ljudsku sreću, a ona joj nije omogućena. U pojedinim trenucima do izražaja dolazi Lucijin prkos koji je uzrokovan dugotrajnim očevim omalovažavanjem i ugnjetavanjem. Ona se odlučuje na čitanje knjiga, ljubavnih romana, koje joj otac zabranjuje čitati te ih skriva na tavanu, ona se svađa s njim i bori se za svoja prava. Na kraju će ta uskraćenost svega dovesti do njenog tihe nestanka. Neki od primjera kako se omalovažava ženski rod jest i sam primjer ručka u kojemu muškarci jedu za stolom dok žene jedu s poslugom u drugoj prostoriji, ženama nije dozvoljeno miješanje u

poslove te im je potpuno nepoznata financijska situacija, kao i poslovi koji se trenutno sklapaju.

U pripovijetki iz *Velegradskog podzemlja* žena je također podčinjena mužu. Žena istoga imena poput Stipančićeve kćerke, Lucija, požrtvovna je žena puna ljubavi. Ona strpljivo podnosi sav teret i situaciju u kojoj muž troši teško stečeni novac na alkohol. Dok se on opija, ona se brine gdje će se zadužiti i kako će prehraniti djecu. Lucija se ljuti na muža, ali ga za razliku od Valpurgje voli i zna da je dobar čovjek. Svjesna je da mu alkohol muti razum. Njena ljubav ide do te mjere da ga štiti kada je došao liječnik, a i nakon Evičine smrti jer ga poziva u kuću tješeci ga da je Bog tako htio. Žena je u ovoj pripovijetki potlačena i žrtva nasilja jer nakon opijanja Mika često dolazi kući ljutit i nervozan. Iako zna da je ona u pravu, da je njegovo pijanstvo krivo za mnoge nedaće i da je on uzrok problemima, on to ne želi priznati i ponaša se kao njegov otac, i njegov djed... kao mnogi muškarci u sličnim situacijama. Mika ne zna drugačije se ponašati. Zato su ljubav njegove žene i njezin oprostaj dragocjeniji.

U *Kockaru* su prikazane žene koje se udaju za muškarce na visokom položaju. One imaju sličan položaj kao u Novakovim djelima, samo to nije tako drastično istaknuto. Financijski ovise o muškarcima te se ne mogu same uzdržavati. Također, one se ne miješaju u muške poslove i dane provode jednoliko. Brigu o njihovoj djeci vode sluge i učitelji koji su za to plaćeni, a njihovi se životi sastoje od toga da im je gotovo svaki dan jednak. I to je stečevina njihova socijalnog statusa. Tko zna kako bi se ponašale da ih se izbací iz njihove kolotečine? Kako bi se ponašale i što bi učinile da nemaju što jesti?

Jedina žena koja se izdvaja u svim romanima jest Antonida Vasiljevna. Ona je glasna žena, čvrstoga stava i žena koje se svi boje. Ona ima veću moć nego svi muškarci u *Kockaru*. Antonida ima bogatstvo i njime može manipulirati. Ona zna iskoristiti svoj društveni status u svoju korist i dokaz je da i ženski likovi mogu biti čvrsti poput muškaraca.

U *Poniženima i uvrijeđenima* javljaju se likovi Nelly, Nataše, Katje i Ane Andrejevne. Ana Andrejevna, kao i u Novakovim djelima, također je potlačena i nema nikakva prava. Primjer vidimo nakon odlaska Nataše s ljubavnikom Aljošom. Ihmenjevu to ne odgovara jer je u sukobu s Aljošinim ocem pa majci zabranjuje bilo kakav kontakt s Natašom. Od straha pred mužem Ana Andrejevna prekida odnos s kćeri, ali o njoj i njenom životu saznaje od Vanje i ne zaboravlja je.

Nataša je prikazana kao djevojka koja također nema velik utjecaj. Dok joj se muž Aljoša danima ne pojavljuje kući, ona ga čeka i priprema se za njega kao da će svaki dan doći znajući da ga ni o čemu neće propitivati, kao da na to nema pravo. Njegova i najmanja riječ ili pokret već su opraštali sve dane koje je proveo izbivajući iz kuće. Važno je da je ponovno tu, s njom.

Katja ili Katerina Fjodorovna bogata je princeza kojoj je u početku žao razarati brak između Aljoše i Nataše. Međutim, ipak više razmišlja o sebi nego o drugoj ženi. Zašto bi odustala od nečega što njoj odgovara? Ili od nekoga koga želi samo za sebe? Njezin joj društveni status dozvoljava da udovolji svojim željama i potrebama. Nije važno koji su razlozi za ponašanje bogatijeg sloja društva, njoj je kao bogatoj princezi bilo puno više toga omogućeno nego onima koje je Dostojevski nazvao poniženima i uvrijeđenima.

U *Bijednim ljudima* Varvara je djevojka zaljubljena u Makara Devuškina, ali tu ljubav skriva od ostalih. Do četrnaeste godine živi lagodno jer joj je otac upravitelj golemog imanja kneza P. u T-skoj guberniji, dok se majka bavila kućanskim poslovima. Nakon što joj ubrzo otac ostaje bez posla, svi se sele u Petrograd. Otac i majka nedugo zatim umiru pa ona otada živi jako siromašno. O njoj se brine Makar Devuškin koji joj omogućuje razne sitnice poput odjeće, odlazaka na koncerte kako bi i ona bila sretna. Makar Devuškin prema njoj se odnosi kao pravi muškarac prema ženi. Nikada je nije smatrao nižom od sebe nego s obožavanjem i poštovanjem. Kako je financijska situacija Makara Devuškina bivala sve teža, ona se udaje za Bikona, bogatog starca koji joj omogućuje bolji život. Tim odlaskom ona svjesno postaje njegovom ropkinjom. Možda je i Devuškin osjetio sreću zbog toga što je osoba koju voli uspjela ostvariti jedan dio svojih snova. Svjestan je da se bolji život u onim društvenim uvjetima (kao uostalom i danas) može ostvariti jedino novcem. Novcem možemo kupiti i prijatelje i ljubav, ovisno o tome što želimo, bez obzira koliko ti osjećaji naklonosti bili iskreni – često su ljudi prisiljeni živjeti u zabludi kako bi opstali u neravnopravnim društvenim odnosima.

U *Zločinu i kazni* ističe se lik Sonje. Požrtvovna djevojka koja postaje prostitutkom kako bi pomogla svojoj obitelji, jedini je lik koji djeluje i bori se za nešto bolje. Ona se ne podređuje drugima, bez obzira na to što prodaje svoje tijelo, već traži izlaz iz loše situacije. Sonja postaje prostitutkom zbog čega napušta svoju obitelj, da ih poštedi osude okoline u kojoj živi, i nosi žutu ceduljicu na odjeći, označena je i prezrena, nitko ne suosjeća s njom jer je spala na najniže društvene grane. Sonja svojim primjerom ilustrira važna društvena pitanja koja su od velike važnosti kod Dostojevskog, a to su odnos prema ženama, posljedice siromaštva,

važnost vjere (može se reći i važnost vjerovanja u čudo da će joj Bog oprostiti prostituiranje jer to čini iz potrebe) te važnost obitelji. Sonja jedina shvaća da je Raskolnikov ubojstvom zelenašice zapravo ubio samoga sebe, na njega se sažalila upitavši: *Što si to učinio sebi?* Ona svoju i njegovu sudbinu poistovjećuje, ostavlja svoj bijedan život i odlazi s njim u Sibir kako bi spasila i dušu njegovu i svoju.

8. PROBLEM ALKOHOLA

Alkoholizam je bio jedan od problema koji je u to vrijeme dominirao društvom. I u Dostojevskog i u Novaka alkoholizam je jedan od većih problema siromašnih koji uništava pojedince, ali i cijele obitelji. Marmeladov u *Zločinu i kazni* i Mika u pripovjetki *Iz velegradskog podzemlja* jesu likovi kroz koje možemo uočiti sve strahote koje alkoholizam donosi. Bez obzira na posljedice, bez obzira na djecu, na ženu, alkohol u njihovim životima zauzima prvo mjesto. Nema ni potrebe da tražimo korijene njihovoj ovisnosti jer nisu ni rasvijetljeni, nego su samo prikazane posljedice te društvene pojave. Mika radi povremene sezonske poslove pilara i većinu svojih dnevnica ostavlja u krčmi u društvu Jankića, a Marmeladov nije u mogućnosti zadržati nikakav posao pa njihova materijalna situacija biva sve teža. Kako su se materijalne situacije pogoršavale, obojica se sve više opijaju. Alkoholizam Marmeladova odvodi u smrt, umire pod kotačima kočije. Zbog njegova problema s alkoholom njegova kći Sonja postaje prostitutkom ne bi li prehranila obitelj, ali on i te novce uzima da bi mogao piti.

To je bio čovjek od preko pedeset godina, srednjeg rasta i snažne građe, s prosijedom kosom i velikom ćelom, sa podbuhlim, žutim i čak zelenkastim licem od stalnog pijančenja i s otečenim kapecima, iz kojih su, kao kroz uzane pukotine, sijale živahne crvenkaste oči. Ali u njemu je bilo nešto vrlo čudnovato; u njegovom pogledu kao da je blistalo čak neko ushićenje – ako hoćete, osjećao se i smisao i razum, ali u isto vrijeme i kao da je svjetlucalo neko bezumlje. Imao je na sebi star, potpuno pohaban crni frak, s otpalim dugmadima. Samo se još jedno nekako držalo, i njime se on i zakopčavao, očevidno ne želeći da se udaljava od uljudnosti. Ispod prsluka od nankina virio je plastron, sav zgužvan, uprljan i ispolivan. Bio je obrijan na činovnički način, ali već poodavno, pa mu je gusto izrastala siva, čekinjasta dlaka. (*Zločin i kazna*, str. 15.)

Marmeladov zna što čini, utapa se u suzama i proklinje samoga sebe, ali i dalje nastavlja piti, ležati mrtav pijan i uzimati Sonjin novac kako bi svoju bijedu ponovno zalio alkoholom.

Možemo se pitati je li njegova grižnja savjesti bila iskrena ili je samo tražio razlog da i dalje pije. U usporedbi sa Sonjom on je bio slabić i jadnik koji je tonuo sve dublje u svoj jad. S druge strane Mika je u pijanstvu pretukao na smrt svoju kćerku Evicu.

Ali kao što obično u takovim zgodama, pored sve zamračene svijesti u njem se i sinoć stao javljati ponos i svijest o pravu gospodara koji je tu glava svemu pa smije da radi što hoće. Žena je vikala, on se razbuđivao- a onda su se potukli. Tad je žena pobjegla iz sobe, dječaci su skočili sa svoga kreveta, a kad ih je htio tući, umaknuli su nekamo za materom. I Evica je htjela za braćom, a on...Uhvatio ju je, i bog zna što je uradio djetetu, jer se opet našla odnekud u sobi žena i, otrgnuvši mu Evicu, digla je u naramak i psujući plakala. A on je vidio cijeli niz žena s djetetom u naramku i tu prestaje njegovo sjećanje. (*Iz velegradskog podzemlja*, str. 194.)

Novela se temelji na motivu obiteljske tragedije. Do samoga zločina dovodi bijeda. Lik Mike osvjetljen je moralno-psihološki u konkretnom socijalnom okviru. Suočen s tragedijom, za koju se osjeća krivim, Mika proživljava duboke duševne krize. Otkrivajući njegov unutrašnji svijet, Novak ističe toplinu roditeljskog osjećaja, zgražanje nad vlastitim činom, duševnu zebnju, kajanje itd. Zato nam je Mika na neki način draži od Marmeladova. Mika je čovjek od krvi i mesa, žrtva društvene nepravde, a Marmeladov, koliko god bio žrtva, doima se kao glumac vrlo uživljen u svoju ulogu žrtve, kao razmetljivac koji traži osudu, a ipak dobiva sućut zbog svoje blagoljublivosti i suza koje lije u pojedinim trenucima. Kaže se da pijan govori ono što trijezan misli pa je i Marmeladov u tim trenucima govorio istinu o sebi i svojim pogrešnim odabirima.

U oba djela ističe se socijalna nepravda koja male ljude dovodi do takvih situacija. Stradanja likova i same pisce dovode do osjećaja sućuti. Nijednog od likova ne osuđuje obitelj, ali ni čitatelji, na neki ih način pokušavamo opravdati i poželimo im dati savjet koji bi morali prihvatiti. Mikinu situaciju prihvaćamo jer on sam priznaje da ga je kažnjavao njegov otac koji je također "volio popiti". Isto tako ni njegova ga žena ne osuđuje. Ponavlja mu da je dobar čovjek i da on nije za piće, i da je cijela ta situacija samo Božja volja. S druge strane, Marmeladovljevu smrt i djeca i žena žale pa i sam Raskolnikov osjeća naklonost prema njemu jer ga žali. Problem alkohola javlja se i u drugim djelima poput *Bijednih ljudi* i *Zapisa iz podzemlja*, ali oni nisu toliko istaknuti kao u navedenim djelima. Ta opijanja jesu samo povremena (najviše je u opijanju ipak uživao Dimitrij Karamazov, nekako očajnički i tvrdoglavo).

Osim problema s alkoholom javlja se i problem s kockanjem. I sam Dostojevski imao je problem s kockanjem te je velik dio svoje imovine ostavio upravo na ruletu. Otuda i roman

Kockar. Taj roman ne predstavlja fabularno jedinstvenu cjelinu jer ima nekoliko glavnih tema: temu kockarske strasti, temu Rusa u inozemstvu i temu nekoliko ljubavnih odnosa. Nas zanima samo ona socijalna, tj. što to loše kocka donosi društvu? Kako ljudi u jednom trenutku ostaju bez bogatstva? Aleksej Ivanovič kao glavni lik romana razvija ovisnost o kocki kako bi pomogao Polini da otplati svoje dugove, ali i kako bi sebi omogućio bolju financijsku situaciju. Sreća ga na ruletu prati, on često i osvoji poneke novce, ali ta je sreća prolazna. Njegova je sreća ona početnička, kao što ju je i Antonida imala. Nakon početničke sreće novci polako nestaju te prevelikim ulozima ona ostaje bez svega. No, njoj to nije predstavljalo problem – samo su nasljednici ostali kratkih rukava. I danas je kockarska strast aktualna i mnogi ostaju bez obitelji, kuće, auta i svega što su stvarali cijeli život. U drugim romanima problem kocke gotovo je nevidljiv jer se u njima prate životi ljudi koji jedva uspijevaju prehraniti se taj dan.

9. OPIS PROSTORA U KOJEM ŽIVE LIKOVI

Dostojevski u *Zločinu i kazni* smješta Raskoljnikova u sobicu pod krovom četverokatnice koja više nalikuje na ormar nego na neku prostoriju. Bez obzira na nisku cijenu podstanarstva Raskoljnikov nije u mogućnosti plaćati najam te zbog toga često izbjegava susret s najmodavkom. Njegova sobica opisana je kao prostorijica duga pet-šest koraka, oblijepljena žućkastim tapetama, kojih je na nekim mjestima i nedostajalo, te niskoga stropa. Takav je bio i namještaj: tri stara stolca, izderana sofa koja je služila kao krevet te prebojani radni stol. Jedinu odjeću koju je ima koristi kao jastuk. O grijanju za hladnih zimskih dana nije mogao ni razmišljati.

Sivim bojama obojan je i taj dio Petrograda. Siromašni studenti, radnici, beskućnici, alkoholičari stanuju u oronulim zgradama, hitaju neprimjetno za svojim poslovima i nestaju među zidovima svoje sirotinje. Ni Raskoljnikov ni drugi likovi ne žive u boljoj situaciji. "Nepodnošljiv zadah iz krčama kojih u tom dijelu grada ima sva sila, i pijanci koje je neprestance susretao iako je bio radni dan, dopunjavaju odvratani i tuborani koloriti prizora. Izraz strahovita gađenja promakne načas mladićevim finim crtama". (*Zločin i kazna*, str. 8.)

Marmeladovljev dom opisan je još ružnije i siromašnije. U tom malenom prostoru živjeli su Marmeladov i Katerina Ivanovna s troje maloljetne djece i Sonjom.

Stube su bivale, što dalje, to mračnije. Mala čadava vrata na kraju stuba, na samu vrhu, bijahu otvorena. Krnjadak svijeeće osvjetljavše sirotinjsu sobu dugačku desetak koraka. Sve bijaše razbacano i u neredu, napose kojekakve dječje prnje. Najdalji kut bijaše zastrt poderano plahtom. Iza nje je zacijelo stajala postelja. U samoj sobi bijahu svega dva stolca i divan presvučen voštanicom, sav izderan, a ispred njega stajaše stari kuhinjski stol od jelovine, neobojen i nepokriven. (*Zločin i kazna*, str. 27.)

Makara Devuškina u *Bijednim ljudima* Dostojevski smješta u bučnu prenaseljenu zgradu prepunu sobica. "Zamislite, na primjer, dug hodnik, sasvim mračan i nečist. S desne strane zid, a s lijeve samo vrata do vrata, kao brojevi, sve se redom redaju. Eto ti se brojevi iznajmljuju i u svakome ima po jedna soba: u jednoj sobi žive i po dvoje i po troje. Za red ne pitajte - Nojeva lađa!" (*Bijedni ljudi*, str. 9.) I sam svoju sobu naziva rupčagom, ali je zadovoljan njome. Ni Varvara Andrejevna ne živi u boljoj situaciji. Pisac se ne bavi opisom njena doma niti ga ona sama opisuje. Jedino što znamo je da i ona živi u malenom skućenom stanu. Uz Makara Devuškina pisac govori i o Gorškovu, činovniku bez posla koji živi s troje djece i ženom u malenoj pregrađenoj sobici. U tom sobičku nikada se ne čuje smijeh, samo vječno jecanje i šapat. Makar u pismima govori i kako Gorškov dolazi prositi od njega jer nema ni za hranu.

Alekseja Ivanoviča u *Kockaru* Dostojevski smješta u hotelsku sobicu, odvojenog od ostalih likova, na trećem katu hotela. Sobu ne opisuje, već se više bavi opisima samoga hotela i smještaja bogatih ljudi, kao da time naglašava njegovu neznatnost. Ostali likovi smješteni su u raskošan hotel, u sobama s poslugom.

Vanju ili Ivana Petroviča Dostojevski smješta u sobu pokojnog starca Smitha. Velika soba, vrlo niska, ali za Vanju je to sasvim dovoljan prostor. Za šest rubalja na mjesec nije se moglo dobiti ništa bolje.

Pod samim krovom, na petom katu, u zasebnom stanu, koji se sastojao od malena predsoblja i velike, vrlo niske sobe, s tri pukotine nalik na prozore. Sve mu je pokućanstvo bilo stol, dvije stolice i stari prastari divan, tvrd kao kamen, odakle je sa svoju strana izvirivalo liko, i to je bilo gospodarovo. Peć kao da se već odavno nije ložila, ni svijeeće se nisu zatekle. (*Poniženi i uvrijeđeni*, str. 137.)

Vjenceslav Novak ne opisuje Mikin dom, već govori o hladnoj zimi i neimaštini. Taj dom nalazio se negdje u podrumu, nalik na sobicu, ne na stan. Ostali ih stanari nisu ni viđali, a i da jesu, najvjerojatnije su okretali glavu na drugu stranu. Prva pomisao (potaknuta naslovom pripovijetke) o domu: neki maleni sobičak, prepun vlage, hladan i taman, odvojen od ostalih stanova. Cijela je obitelj živjela u podzemlju, onom istinskom, podrumskom, ali i društvenom.

S druge strane, Vjenceslav Novak opisuje bogati dom Ante Stipančića. Velika kuća, s krčmom na prvome katu, s velikim vinogradom oko kuće - bila je to jedna od najuglednijih kuća toga vremena. Nakon Stipančićeve propasti i smrti opisuje se dom Valpurgie i Lucije. Sasvim suprotna priča. Jedna od najstarijih kućica, s ulazom preko strmih kamenitih stuba i balature nad kojom je iznad vrata uzidana nakazna ljudska glava. Malena, niska, pokuštvom prenatrpana sobica i pretopao zrak zbog zatvorenih prozora karakteriziraju taj skromni dom. U tim se prostorima ne može ni disati, prostor polako isisava život i iz Lucije i iz njezine majke.

10. KAKO POVEZATI NOVAKA I DOSTOJEVSKOG

I Vjenceslav Novak i Fjodor Dostojevski uglavnom prate siromašne likove. Točnije, oni prate situaciju kakva je bila realna u tome razdoblju. Prikazuju slike iz života građanskog i malograđanskog života koje su sumorno intonirane. U takvom društvu prevladavaju hipokrizija, grabežljivost, oportunističnost, beskrupuloznost, karijerizam, hedonizam, snobizam i uskoća duhovnih vidika. Građanski saloni i uredi postaju izvorištem moralne pokvarenosti i razvrat³.

Njihovi likovi nemaju velik utjecaj na društvo, tj. prikazani su vrlo maleni naspram drugih. Oni se pokušavaju utisnuti u društvo, ali im to ne uspijeva. Uzmimo za primjer Raskoljnikova. Dostojevski u svom romanu dijeli istu temu kao i većina pisaca realista, temu siromaštva, grijeha, iskupljenja, ali za razliku od ostalih likova Rodion Romanovič Raskoljnikov prikazan je i pretvoren u lik revolucionara. Prvenstveno radi sebe te onda radi drugih ubio je lihvaricu Aljonu. Ali novac i materijalne stvari koje je našao kod nje nije uzeo, niti se koristio njima bez obzira što nije imao što obući ili prehraniti se. On ubija kako bi postigao viši cilj i oslobodio ljude od društvenog zla, od njezinog iskorištavanja tuđe nesreće. Raskoljnikov robuje ideji da je on drugačiji od drugih, smatra da je to što čini nešto revolucionarno i dobro i za njega, ali i za druge. Zato je njegovo razočaranje samim sobom, svojim idejama, pokušaju ostvarenja ideala jednakosti vrlo veliko.

---

³ Rosandić, Dragutin (1985). "Književna svjedočanstva Vjenceslava Novaka", predgovor u Novak, Vjenceslav, *Posljednji Stipančići i Iz velegradskog podzemlja*, str.7.

Biti siromašan nije grijeh, ili kako kaže Novak u pripovijetki *Iz vegradskog podzemlja*: "Odnio vrug i siromaštvo! Svi govore i uče da siromaštvo nije sramota, a bježe od tebe kad si siromašan, da ti je oko srca i gore nego da si sramotan". (*Iz velegradskog podzemlja*, str. 197.) Novakovi likovi za razliku od likova Dostojevskog nisu revolucionarni, tj. nikada se ne bi usudili učiniti nešto revolucionarno. Ante Stipančić mari samo za sebe i svoga sina i razmišlja kako će dobiti ili zaraditi novac na nečemu, dok Mika svoje novce ostavlja u gostionici i ne trudi se nahraniti svoju djecu. Likovi Dostojevskog potpuno su drugačiji: Ivan Petrovič u *Poniženim i uvrijeđenim* preuzima brigu o malenoj Nelly bez obzira što je financijski u teškoj situaciji te vraća društvu dug (on je kao dijete ostao siročić, brigu o njemu preuzima Ihmenjev pa on to isto čini brinući se o djevojčici), Makar Devuškin u *Bijednim ljudima* preuzima brigu o Varvari kako bi joj iskazao ljubav koju gaji prema njoj, Aleksej u *Kockaru* igra rulet kako bi otplatio Polinine dugove. Novakovi likovi postojani su, na mjestu, oni su ili bogati ili siromašni i ne djeluju izvan svojih društvenih okvira.

a) *Odgoj djece i odnos muškarac-žena*

U Novakovim djelima istaknuta je razlika u odgoju između muške i ženske djece. Za primjer možemo uzeti *Posljednje Stipančiče*. Valpurga i Ante Stipančić imaju dvoje djece, Jurja i Luciju. Lucija je kao žensko dijete s Antine strane potpuno zanemarena, kao i Valpurga. Jurju je financijski sve osigurano, pohađa dobre škole, odlazi u društvo dok Lucija vrijeme provodi zatvorena u kući, odvojena od ostatka društva. Ante sve svoje nade polaže u neodgovornog sina, kojeg je uputio na školovanje da bi od njega stvorio uglednoga državnog činovnika, a istodobno zapašta ženu i kćer, s kojima nikada nije uspostavio emotivniji i duševniji odnos. Umire razočaran i sam zbog izgubljenih iluzija i nada u društveni i intimni život, a njegova smrt postaje početak tragedije ostalih članova obitelji.

U *Zločinu i kazni* javlja se isto takva situacija gdje je sinu sve omogućeno dok kćeri nije. Raskoljnikov odlazi na studij u Petrograd, a Dunja provodi vrijeme s majkom čekajući da nađe dobrog muža koji će joj financijski sve osigurati. Jedna od važnijih razlika je to što Dunja podržava brata i želi mu pomoći jer ona vjeruje da će on, nakon što on završi studij, pomoći njima. Dunja je čak bila spremna na brak s Lužinom samo kako bi bratu financijski pomogla. Lucija Jurja gotovo i ne poznaje, oni žive u istoj kući, a objeduje u drugim prostorijama, vrijeme provodi s majkom dok je Juraj s ocem. Juraj o svojoj sestri ne vodi računa ni onda kada je doveo svoga prijatelja u koga se ona zaljubljuje, a koji ju je prevario

lažnim pričama o braku. Raskoljnikov se brinu i razmišlja i ne dopušta sestri da se uda za pogrešnu osobu.

Kod Ante Stipančića žene se nikada ne miješaju u financijsku situaciju obitelji, dok je kod Raskoljnikova to sasvim uobičajeno. Možda zato što su i Raskoljnikov i Dunja od malih nogu, nakon smrti oca, dani samo majci na brigu. Žena u Novakovim djelima ima ulogu robinje i kućanice, točnije ima ulogu osobe koja je podređena svome mužu.

U *Poniženima i uvrijeđenima* Ihmenjev usvaja Vanju te ga prihvaća kao svoga rođenoga sina. Nikada nije pravio razliku između Nataše i Vanje. U jednom dijelu romana odriče se Nataše zbog njezine ljubavne veze s njegovim neprijateljem Aljošom, ali duboko u sebi on voli svoje dijete i bio je spreman na oprost. Uviđa svoju pogrešku i ispričava se zbog toga. Što se tiče odnosa prema ženi, Ihmenjev je nešto konzervativniji prema svojoj ženi. Nakon sukoba s kćeri majci zabranjuje bilo kakav kontakt s kćerkom i ona ga je poslušala jer je muškarac kao glava kuće imao autoritet nad ženom.

Možemo zaključiti da je Novak ipak konzervativniji prema odnosu muškarac-žena, muško-žensko dijete.

b) Siromaštvo kod Novaka i Dostojevskog

Dostojevski se u svojim djelima većinom bavi siromašnim ljudima. Govori o ljudima koji su živjeli u malenim sobicama, skriveni od drugih, upoznajemo ih u toj situaciji i ne saznajemo kako su se našli u bijedi, dok se Novak za razliku od njega bavio ljudima koji svojim lošim postupcima i pogreškama ostaju bez onog najvažnijeg, u prvom slučaju Ante Stipančić bez novaca i položaja, a u drugom slučaju Mika ostaje bez Evice, svoje kćeri.

Novak piše o siromaštvu s osjećajem boli, stradanjem tih malih ljudi on naglašava osjećaj sućuti. Novakovi likovi pate i čitajući mi ih žalimo. Nije buntovnik poput Dostojevskog kod kojeg se likovi ili bore (Raskoljnikov ubija staricu, Aleksej provodi vrijeme igrajući rulet, Makar Devuškin traži zajam) ili prihvaćaju situaciju kakva jest (Raskoljnikov ne traži posao, Vanja ne žali što je siromašan, Aleksej ne želi novac kako bi živio raskošno već kako bi osvojio Polinu). Likove Dostojevskog toliko ne žalimo jer oni ne žale sebe, radnja konstantno teče dalje i čitatelj ne žali ni Marmeladova jer je bio alkoholičar, niti Aljonu jer je bila lihvarica. Zanimljivo je da ipak „navijamo“ za Raskoljnikova, koji svoju društvenu situaciju ubojstvom nije promijenio.

c) Bogatstvo kod Novaka i Dostojevskog

Novak o bogatima piše samo u *Posljednjim Stipančićima* dok se kod Dostojevskog oni konstantno javljaju. Kod Dostojevskog u *Zločinu i kazni* javlja se lik Marfe Petrovne, koja se uz sve ostale likove koji simboliziraju siromaštvo i beznadnu bijedu ističe kao svemogući gospodar siromašnima te je i zbog takve podjele društva ovaj roman ujedno i društveni roman. Uz nju javlja se i njezin "odabranik" Svidrigajlov, koji gaji osjećaje prema Raskolnikovljevoj sestri, te lik Lužina koji traži ženu poput Stipančićeve Valpurga. Ako se bogati nisu mogli "dobro oženiti" (kao Svidrigajlov, koga je njegova bogata žena prezirala), traže ženu koja bi im bila ropkinja. Bogati se konstantno javljaju i u *Kockaru*, tj. javljaju se General i njegova svita. Posebno se ističe i lik bake Antonide, koja svoje nasljedstvo ostavlja u kockarnici kako nitko ne bi mogao uživati njezino bogatstvo.

S druge strane, Ante Stipančić kao posljednji potomak nasljeđuje velik imetak i tim novcem ne zna upravljati pa se dovodi u situaciju da ostaje prezadužen i na kraju umire u jadu i bijedi, razočaran zbog svih svojih pogrešaka i neuspjeha. Vjerojatno bi se ista takva situacija dogodila i Generalu da mu je Antonida ostavila novce.

Niti jednom od bogatih likova ni u djelima Dostojevskog ni Novaka nije se dogodilo nešto dobro. Svi likovi na kraju postaju dio onog siromašnog sloja koji nisu primjećivali u svojoj oholosti. General i njegova svita zbog dugova koje su učinili, Ante Stipančić koji je propao ulažući novce na Jurja, Svirigajlov koji na kraju umire, knez Valkoski koji je vjerojatno kažnjen nakon što se saznalo da je pokrao Nellynu majku itd.

d) Društveni problemi

U obrađenim djelima najčešći su društveni problemi kockanje i alkohol. U Novakovoj pripovijetki to je najizraženije i čak najpogubnije. Zbog problema s alkoholom Mika se ne može kontrolirati te nasmrtno pretuče svoju kćer Evicu, koju neizmjerljivo voli i kojoj je donio mirisnu jabuku da brže ozdravi. Cijela pripovijetka govori zapravo o njegovom problemu jer je obitelj bila siromašna, a novac nije odlazio na hranu i djecu već, neodgovorno, na Mikina opijanja.

Dostojevski je nešto blaži, on govori o Marmeladovu koji troši novce i opija se, ali zbog tog svog problema on prvi strada i na taj je način kažnjen. Međutim, smrt je izbrisala sve njegove mane, "o mrtvima sve najbolje", ali ostati na životu nakon što nehotice u pijanstvu ubiješ

svoje dijete prava je kazna, ona najgora (Kaina nisu smjeli ni dirnuti nakon bratoubojstva). Ponekad se u problemu s alkoholom nalazio i Makar Devuškin, ali čitatelj to vjerojatno opravdava - on je patio za Varvarom.

Češće se Dostojevski bavi problemom s kockanjem. Najizraženiji je taj problem u romanu *Kockar*. Sudbine svih likova u *Kockaru* ovisile su o vrtnji kockice na ruletu, dok se kolo sreće okretalo gotovo nisu disali, srca su im lupala vrlo snažno, a misli se vrtjele oko iznosa koji bi mogli osvojiti. Tko zna, da su mogli uložiti i svoje živote, bi li to bili učinili u nekom od tih napetih trenutaka?

e) Obrazovanje, socijalni status u društvu

Glavni likovi Dostojevskog jesu činovnici, prepisivači, studenti, pisci, učitelji itd. Nitko od glavnih likova nema status neobrazovanog lika. Ne možemo reći da su intelektualci u današnjem smislu riječi, ali nisu neuki. Mnogi od njih vode razgovore na francuskom jeziku, kako to priliči višem društvenom sloju, poznaju kulturu, pravila ponašanja, posjeduju dobar ukus.

Kod Novaka je situacija drugačija. Mika je neobrazovan nadničar, pili drva povremeno, a prihvatio bi bilo kakav posao. Njegova je žena neobrazovana, kao i Antina žena i kći. Novakovi su siromasi zabetonirani u svome neznanju, svaki pokušaj da se izvuku biva neuspješan. Novak opisuje tipičnu situaciju senjskog i zagrebačkog malograđanskog kruga, gdje preživljavaju neobrazovani pojedinci koji priželjkuju trenutak kada će se pokrenuti neka promjena nabolje.

11. ZAKLJUČAK

Realistički pisci koji su ostavili izražen trag u svojoj nacionalnoj književnosti svakako su i Fjodor Mihajlovič Dostojevski i Vjenceslav Novak. Iako su njihovi svjetonazori možda različiti, obojica su u svojim životima osjetili socijalne razlike društva u kome su živjeli i stvarali. Obojica su vjerojatno priželjkivali nešto bolje, nešto kvalitetnije živote za sebe i svoje obitelji, bili ogorčeni razlikama koje su ih izdvajale od onih kojima su životi bili olakšani jer su pripadali drugom socijalnom staležu.

U svakom od njihovih likova postoji nešto od njih samih jer nijedan pisac ne može izmisliti ništa što već ne postoji ili što nisu doživjeli osobno ili kroz nečije tuđe iskustvo. Svoja razmišljanja, nezadovoljstva, zaključke, priželjkivanja, skrivene nade, sve što jesu ili su željeli doživjeti oni su utkali u svoje likove pa i svoj odnos prema svim pojavama u društvu svoga vremena.

Svojim genijalnim načinom pisanja, koji ga i čini utemeljiteljem modernizma, Dostojevski je u *Zločinu i kazni* uspio prikazati negativnog junaka Raskoljnikova, koji se nastoji oduprijeti socijalnoj nepravdi na pogrešan način, a isto tako on nas ni u kojem trenutku ne ostavlja mirnima pri čitanju. Njegovi ženski likovi ne uspijevaju upravljati svojim životom na način koji možda priželjkuju, ali su te njegove žene pune snage, pune vjere pa uspijevaju učiniti nešto za sebe, pogotovo ako pripadaju višem društvenom sloju. One siromašne pokoravaju se društvenim zakonima, ali su ipak u svome očaju dostojanstvene. I bez obzira kakav kraj imali njegovi romani, sve se doima istinitim, nitko ni za čim ne žali jer se čini da je svatko dobio ono što zaslužuje.

Novakovi likovi često reagiraju na pogrešan način, i oni poput Stipančića, koji u svome bogatstvu čini sudbinske pogreške, i oni poput Mike, kojemu alkohol oduzima ljubljeno dijete. Ženski su Novakovi likovi utišani, bez svoje volje, gotovo kao da ne postoje. Lucija kopni pred našim očima, stanjuje se poput sjenke i umire s uzdahom, a majka joj zadržava nepostojeći ponos i umire kao prosjakinja, zamotana u bijelu plahtu. Žrtva svoga položaja i muževih loših odluka.

I na kraju svih krajeva, život se nastavlja.

12. LITERATURA

- Čuljat, Sintija (2012). *Poetika prostora: Kovačić, Novak i Hardy*. Hrvatsko filološko društvo, Zagreb
- Dostojevski, Fjodor M. (1975). *Bijedni ljudi*. preveli I. Velikanović i I. Kušan, Znanje, Zagreb
- Dostojevski, Fjodor M. (1975). *Poniženi i uvrijeđeni*. preveo I. Velikanović, Znanje, Zagreb
- Dostojevski, Fjodor M. (2003). *Kockar*. preveo Z. Crnković, Otokar Keršovani, Rijeka
- Dostojevski, Fjodor M. (2004). *Zločin i kazna*. preveo Z. Crnković, Biblioteka Jutarnjeg lista, Zagreb
- Durić, Dejan (2011). "Autoritet i obitelj u romanu *Posljednji Stipančići* Vjenceslava Novaka". *Kroatologija 2*, pristup stranci: 7. rujna 2016.
- Flaker, Aleksandar (1975). *Povijest svjetske književnosti*. Mladost, Zagreb
- Flaker, Aleksandar (1986). *Ruska književnost*. Sveučilišna naklada Liber, Zagreb
- Frangješ, Ivo i Žmegač Viktor (1998). *Hrvatska novela: interpretacije*. Školska knjiga, Zagreb
- Lukšić, Irena (2003). *Ruska književnost u svemiru*. Disput, Zagreb
- Nemec, Krešimir (1995). *Povijest hrvatskog romana od početaka do kraja devetnaestog stoljeća*. Znanje, Zagreb
- Novak, Vjenceslav (1985). *Posljednji Stipančići i Iz velegradskog podzemlja*. ŠK, Zagreb
- Solar, Milivoj (2003). *Povijest svjetske književnosti*. Golden marketing, Zagreb
- Vukas, Danijela L. (2011). *Ruski bard*. Naklada ljevak, Zagreb

SAŽETAK

U ovom radu prikazana je socijalna dimenzija u djelima ruskog realističkog pisca Fjodora Mihajloviča Dostojevskog i hrvatskog realističkog pisca Vjenceslava Novaka. Pojam realizma koristi se za književnost koja svjesno i namjerno pokušava opisati stvarnost, što će reći da nastoji opisati ljude, prirodu i događaje na takav način da se čitatelju čini kako to odgovara u svakidašnjem životu. Likovi su socijalno, fizički i psihološki portretirani, a uz njih opisuju se i ambijenti koji proširuju znanje o liku. U svome stvaralaštvu ovi pisci su prikazali sve slojeve društva, ali najčešće su se bavili onim najnižim i najsiromašnijim. Dostojevski svoje likove smješta u tmurnu Petrogradsku sredinu gdje njihov život nema budućnosti jer je ona završila i prije nego je i započela. Novakovi su likovi smješteni u mali grad, u Senj, i u zagrebačku periferiju gdje za njegove siromahe nema nikakve perspektive. Djela koja su analizirana jesu romani Fjodora Mihajloviča Dostojevskog *Zločin i Kazna*, *Kockar*, *Poniženi i uvrijeđeni* i *Bijedni ljudi*, roman Vjenceslava Novaka *Posljednji Stipančići* te njegova pripovjetka *Iz velegradskog podzemlja*. Sam početak rada govori o razdoblju realizma i o životima pisaca, a zatim slijedi opis likova i prostora u kojem su smješteni. Na vješt način obojica prikazuju probleme radničkog sloja u osamnaestom i devetnaestom stoljeću te nam time donose problematiku siromaštva, predrasude o njima, ali i problem alkohola i kockanja koji kao pokušaj izlaza iz stvarnoga života donose još veće probleme u romanu. Njihova djela pisana su na sličan način, ali razlike su vidljive. Novak je u odnosu na Dostojevskog dosta konzervativniji i stroži što je prikazano i u analizi.

KLJUČNE RIJEČI: Fjodor Mihajlovič Dostojevski, Vjenceslav Novak, siromaštvo, bogatstvo, neobrazovanje, alkoholizam, problem kockanja, potlačivanje žena

SUMMARY

This thesis reveals the social dimension of works written by the Russian realist writer Fyodor Dostoyevsky and novels written by the Croatian realist writer Vjenceslav Novak. The term realism is often used for a literary style describing the matter truthfully by showing characters, everyday activities and life without any idealization. Characters are usually described socially, physically and psychologically. To shape a human character even better, the environment is described in order to understand the character's social condition. The characters are in a relation to nature, to each other, to their social class and to their own past. Both of these realist writers give us a big picture of the whole society, but their focus is on the lower social class. Dostoyevsky places his characters in cheerless and gloomy parts of Saint Petersburg, which is a reflection of their state of mind and their future. Novak places his characters in a small town Senj and in the periphery of Zagreb which is poor and without any perspective. The analysed literary works are *Crime and Punishment*, *The Gambler*, *The Humiliated and Insulted* and *The Poor*, written by Dostoyevsky, as well as Novak's novel *The Last Stipančićis* and his short story *From the Metropolitan Underground*. This thesis starts with an explanation of the realism as a literary movement, followed by a short biography of Dostoyevsky and Novak, characterization of the protagonists and environment where the characters are placed. Both of the authors are describing problems of the working class during the eighteenth and nineteenth centuries. They are describing issues of poverty, prejudice, daily struggles and alcoholism. Their novels are written in a similar way, but Novak in comparison to Dostoyevsky is much more conservative, according to my analysis.

Key words: Fyodor Mikhailovich Dostoyevsky, Vjenceslav Novak, poverty, wealth, education, alcoholism, gambling, women oppression